

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на Иван Ланджев за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

Тема: „Наративни стратегии у късния Лев Толстой“

Авторът на предложената за защита дисертация Иван Ланджев безспорно е пишещ човек с интерес към философската проблематика (което е обяснимо и с дипломата му на магистър от Философския факултет на СУ). Структурата на труда се състои от увод, две глави („В търсенето на прав път или раждането на проповедника“ и „На прав път или възраждането на художника“), заключение и списък на цитираната литература. Самите заглавия на отделните части подсказват наличието на концепция, а метафорите и каламбуриите в заглавията на подглавите във втора глава провокират читателското очакване: *Животът на Иван Илич: „хастарът на словото“*; *Двете опашки на „Дяволът“*; *„Воистина ли „Възкресение“...?* Стилът на дисертанта е близък до есеистичния – не е случайно, че в метатекстовите бележки върху собствения си текст той декларира отхвърляне на научния „жаргон“. Жанрът обаче има свои конвенции и необходимостта от вписване в тях поражда определени трудности, които личат особено в увода (тук авторът явно не се чувства в свои води).

В увода Иван Ланджев мотивира избора на обекта на изследването – творбите на късния Толстой, - като поставя въпроса за мястото им в литературния канон. Този въпрос наистина е много важен, особено с оглед на университетския канон. Като прилага естетически критерий (художествеността на произведенията), авторът обяснява „изпадането“ от канона на късното творчество на писателя с това, че то „бледнее“? пред романите „Война и мир“ и „Анна Каренина“. На тази основа той поставя като своя основна задача да обори тезата за превес на проповедника над художника, да докаже, че „Толстой след духовното си обръщане не престава да бъде художник“ (с. 6). По този повод ще вметна, че аз лично не се нуждая от подобно убеждаване, а може би това се отнася и за други литературоведи-русисти.

Другият проблем, поставен в увода, засяга методологията на труда: анализа на „наративните стратегии“. Тъй като терминът присъства в заглавието, читателят очаква изясняване на съдържанието му, като се имат предвид различните му употреби в съвременното литературознание. Много умело докторантът избягва опасностите от „потъване“ в сложната проблематика на наратологията, като декларира, че дисертацията „не е изследване по наратология“. Той се ограничава с кратък коментар на термина „наратив“ – значенията му на френски и английски език (струва ми се, по Р. Миленкова) и привежда собствената си гледна точка за наратива: „наративните стратегии в този текст ще се изследват като тъждествени на екзистенциалните стратегии на Лев Толстой, експлицирани в прозата му“ (с. 8-9). С този свой избор Иван Ланджев безспорно е уловил най-новите тенденции в изследването на наратива, наложени в „постмодерната ситуация“ (концепциите на Лиотар и Барт). Връзката между идентичност и наратив

прокарват английски, френски, полски и др. учени, тази връзка можем да уловим в руската литература и в творчеството на Достоевски (записките като себеобговаряне, търсене на собствената идентичност). Това разбиране за наратива се разграничава от традиционната представа за повествованието като начин на разказване. В основния текст дисертантът се връща към този проблем и заявява, че няма да се интересува от „формата“. Във връзка с това не би било излишно да се изясни съотношението наратив – нарация, както и съотношението сюжет-нарация в рамките на наратива. Възниква и въпросът: ако се откажем от анализа на „похватите“ (наложен от ОПОЯЗ и развит от изследователите на повествованието през втората половина на XX век), можем ли да игнорираме похвата на „остранението“, или метафорите на Толстой? Всъщност, в анализа на конкретните произведения дисертантът споменава тези похвати. Следователно, необходимо е уточняване на различните наративни стратегии, които ще бъдат обект на изследването. След като се декларира отказ от изследване на „формата“ (впрочем, това ме връща към някогашното противопоставяне на „форма“ и „съдържание“), значението на термина „нарративни стратегии“ по-широко ли е от това на термина „нарация“ („повествование“)?

В съответствие с нормите на жанра дисертацията уводът включва също така преглед на научните трудове върху творчеството на Толстой и очертаване на собствения принос. В оценката на чуждите изследвания прозира тонът на авторитетна инстанция, която поставя знак за качество на различните трудове върху творчеството на Толстой. Особено снизходителна е оценката на българската русистика. Споменати са монографията на Милка Бочева, изследване на Ангел Анчев и две глави от университетски учебници, а всичко останало е в рубриката „и други“. Бих добавила изследването на „Война и мир“ от гледна точка на руския месианизъм, или на образа на Платон Каратаев от гледна точка на платоническите идеи на Н. Нейчев (макар и не върху късното творчество на Толстой). Що се отнася до проблематиката на дисертацията, все пак бих споменала, че повестта „Кройцера соната“ е разглеждана в ракурса на комуникацията в специфичното пространство на влака, или от гледна точка на метафората храна-сексуалност, повестта „Хаджи Мурат“ – от гледна точка на межкултурната комуникация и представата за Другия. С оглед на философската идея за смъртта в повестта „Смъртта на Иван Илич“ много полезен би бил прочитът на Пл. Панайотов („Епископ Константинови четения“ 1, 1994). Същата повест е анализирана от Н. Няголова от гледна точка на семиотиката на вещите. Разбира се, дисертантът не може да отчете всичко, но става дума за избягване на категоричните оценки от типа „нищо не е писано“. В прегледа на руските изследователи на Толстой акцентът е поставен върху „идеологическата ограниченост“ в рамките на социалистическата култура, макар че се дава положителна оценка на някои трудове. Отново бих обърнала внимание на съвременните прочити на късното творчество на Толстой именно от гледна точка на повествованието: например статията на Н. Тамарченко върху „Кройцера соната“ в ракурса на изповедта и на съотношенията автор-повествовател, събитие и разказ в сравнение с Чехов („Известия РАН, 2006, 5, с. 3-15), на дисертациите на Н. Михновец („Взаимодействие повествователного и драматургического начал в творчестве Л. Н. Толстого 80-ых годов“, Ленинград, 1990), М. Белянин

(„Художественная антропология позднего Толстого“, Липецк, 2007), С. Ломакина („Поэтика поздней прозы Л. Н. Толстого: повести и рассказы 1885-1902 годов“, Елец, 2000). Съпоставката на разбирането на дисертанта за наратива с това на изброените изследователи би могла още по-добре да открие собствената му позиция. Ако става дума за предишната идеологическа обремененост, в наше време по-актуален би бил спорът с прочитаната на късния Толстой през православните идеи – например с тезата на М. Белянин за православната аксиология на писателя. Иван Ланджев познава и западните изследвания на Толстой, което заслужава похвала. Той не се задоволява с извличането на плодотворните за собственото му изследване идеи, а дава оценка на качеството на западната литературоведска русистика в съпоставка с руската. Като важно качество на англоезичните трудове се определя отказът от научния жаргон. В следваща глава дисертантът се връща към този въпрос и въвежда руската гледна точка – „западните изследователи не могат да постигнат руската менталност“ („умом Россию не понять!“). За мен е по-важно кои идеи на западните литературоведи биха били плодотворни с оглед на темата на дисертацията. Във връзка с това към споменатите от дисертанта изследвания ще добавя книгата на Д. Копър (D. Kopper) „Narrative of Sex: A Reading of ‘Father Sergius’, ‘The Devil’ and ‘The Kreutzer Sonata’“, 1989; книгата на Р. Лъоблан (R. LeBlanc) „Slavic sins of the Flesh. Food, sex, and carnal appetite in nineteenth-century Russian fiction“, 2009; книгата на С. Лейтън (S. Leyton) „Russian Literature and Empire. Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy“, 1994. В представянето на библиографията върху Толстой Иван Ланджев обособява и български поглед (в съответствие с проекта на Катедрата по руска литература при СУ). Това откриваме в следващата глава, макар че би било на място в увода. Наличието на български поглед наистина е интересен проблем, но дадената теза остава декларация – остава въпросът в какво точно се състои спецификата му, какво виждаме ние, което не виждат западните или руските учени? Дали сме по-свободни от идеологизация, или от научния жаргон, дали сме по-близки до руската менталност в сравнение със западните учени? (не че отговорът на този въпрос е задача на дисертацията). С оглед на конвенциите на жанра бих казала, че информацията за това в коя библиотека е открит даден труд е излишна. Характерна за дискурса на дисертанта черта е метатекстовият коментар – оценката на собствения труд. Тази черта говори за наличието на самопреценка, за полемичност (предсказване на чуждите възражения), но в някои случаи се изнемва ролята на рецензента: „Литературоведският текст би могъл да следва свой собствен критически сюжет. Случаят с този дисертационен труд е такъв“. (с.16) Ще добавя, че уводът завършва с изводи, които нарушават интригата (вместо поставянето на въпроси, на които ще се търси отговор).

В първата глава – „Раждането на проповедника“ се проследяват духовните търсения на Лев Толстой, процесът на „духовния прелом“ на писателя. В тази част органично се съчетават биографичният метод с философския дискурс, с осмислянето на проблемите за смисъла на живота, екзистенциалния ужас, страха от смъртта, истината, доброто и любовта в религиозния смисъл на тези понятия. Иван Ланджев с основание насочва вниманието си към ролята на изповедта за духовното самоусъвършенстване на личността и движението от изповед към проповед, осмисля обръщането на писателя

към вярата чрез сравнение с Аврелий Августин, отрицанието на институциите (във връзка с пребиваването в Казан), обговарянето на сексуалността. Убедителни са изводите за идеите на Толстой, предхождащи модерната проза на XX век (Кафка). Специално внимание е отделено на отношението на Толстой към фикционалността, което е закономерно, като се има предвид отказът от литературата (впрочем, едно специфично руско явление). По този повод отново се поставя въпросът за наратива, за връзката между наративната стратегия и екзистенциалната стратегия, при което „наративните стратегии“ се противопоставят на „формата“ на повествованието – например играта с гледните точки (в концепцията на Б. Успенски). Изводът, че у късния Толстой „преобладаващата гледна точка...цели задължително да представи тъкмо светогледната система на автора като цяло“ (с. 53) смущава със своята категоричност и поражда въпроси: коя е „преобладаващата гледна точка“ – на повествователя, на героя, изразяващ идеите на автора?; ако се интересуваме от художника Толстой, няма ли да попадне в полезрението ни играта с гледните точки на героите в късните творби на Толстой (например в „Смъртта на Иван Илич“)? Някои изказвания се нуждаят от прецизиране: „Наративната стратегия не ме интересува толкова като проблем на наратологията“, или „Съмнително е да се твърди, че във философско-религиозните трактати като „Изповед“ художествеността отсъства и там не тече разказ“ (разказът е присъщ не само на художествения текст).

Първата част на втора глава е посветена на повестта „Смъртта на Иван Илич“. Основната идея, която се извлича от творбата, е идеята за смисъла на живота, към която дисертантът насочва чрез перифразата на заглавието на Толстой: „животът на Иван Илич“. Той си поставя задачата да проблематизира и да разшири цитираната от него теза на Вл. Набоков: „...смятам, че това е история за живота, а не за смъртта на Иван Илич“. Разширяването се осъществява чрез интерпретацията на живота на героя като дълго умиране, и на разликата между понятията умиране и смърт - в диалог с англоезични и руски учени. Особено провокиращ за философския подход е примерът от логиката с Кай в текста на писателя. Дисертантът продължава аналогията с формалната логика, като поставя проблема за невъзможността да изразиш чрез езика собствената смърт, привеждайки примера с Дантон: „Не можеш да кажеш „бях гилотиниран“. Философският прочит на творбата би могъл да привлече и концепцията на Хайдегер за смъртта, още повече, че този философ отправя към повестта на Толстой (именно през Хайдегер осмисля проблема за смъртта в творбата на Толстой Пл. Панайотов в споменатата по-горе статия). (Диалогът между философа и писателя е един от примерите за това, че художествените идеи често предхождат научните.) По мое мнение ценна в текста на Иван Ланджев е интерпретацията на връзката между отсъствието на самосъзнание и отсъствието на Словото, между духовното прозрение и въвеждането на Словото. Характерните за неговия дискурс метафори съчетават научния с художествения стил - например: „Животът на Иван Илич е дълго умиране, защото не представлява нищо друго, освен едно дълго премълчаване“ (с. 69-70); „Болката заговаря страдащия и въвежда Словото“ (с. 70). Особено важно за мен е, че авторът се „обръща“ към текста с наблюденията си над повторенията („не то“), честотността на определени лексеми („приличие“). В този случай философът успешно си сътрудничи с филолога.

Много интересни са сравненията с българския превод, при което се открива не загуба на определени семантични връзки, а тяхното засилване („похож“ – „приличие“ на руски и „прилика“- „приличие“ на български). Не остават извън погледа на автора и метафорите на Толстой (падането от стълбата), както и дискредитацията на медицинския език. Анализът на тези похвати отново показва, че изследването на „наративните стратегии“ не може да игнорира това, което дисертантът определя като „форма“ на повествованието. Дисертантът демонстрира и познания върху цялата руска литература, както и асоциативно мислене, сравнявайки героя в повестта Иван Илич с Иван Дмитрич Червяков от разказа на Чехов „Смъртта на чиновника“ въз основа на темата за смъртта на обикновения човек. Като подчертава разликата между двамата герои – прозрението на Иван Илич и отсъствието му у героя на Чехов, Ив. Ланджев разчита смисъла на творбата през погледа на Лев Шестов върху афоризма на Ницше за магарето и философите („магарето може да бъде трагично“): „Толстой успява да направи героя един от философите“. Победата на героя над смъртта („Каква радост!“) е осмислена през Евангелието от Йоан. Във връзка с това бих попитала можем ли да търсим в семантиката на името на героя двузначност: ‘обикновено име’ (освен Иван Дмитрич можем да си припомним Иван Иванович и Иван Никифорович) – ‘евангелско име’?

Следващата подглава – за „Кройцера соната“ – започва с коментар на инварианта в структурата на всички късни повести, включени в изследването: личната история, липсата на богата персонажна система и романова интрига. Този коментар би могъл да намери място в увода, той би засилил мотивировката на собствената изследователска теза: освен доказването на художествеността, откриването на сходни наративни черти. Насочвайки се към „Кройцера соната“, Иван Ланджев влиза в спор с изследователите, които отричат естетическите качества на творбата. В този спор се ражда един симптоматичен за съвременното литературознание парадокс: литературоведът утвърждава адекватността на литературоведската гледна точка към литературния текст с уговорката, че това е „старомоден подход“ (с. 82). Като старомоден изследовател аз смятам за най-важен именно анализа на езика на персонажа (определен като „език на безсилието“), на параезиковите средства за комуникация и на функцията на изповедта. Убедително е свързването на необходимостта от саморазкриването с пътуването, въз основа на което Позднишев се сравнява с Ахасфер. Интересна и оригинална е съпоставката с „Москва-Петушки“ на Венедикт Ерофеев. (Макар че по-близка е друга аналогия – с изповедта на княз Мишкин във влака – вж. Н. Тамарченко и отпратката му към български русист.) Особено значими за мен в текста на Толстой са метафорите, затова оценявам високо анализа на метафората „човекът, над когото тегне товарът на познанието (в смисъла на Еклесиаст) – катурната препълнена бутилка“. В своята интерпретация на метафорите Ив. Ланджев се опира на Вл. Набоков, според когото „метафорите у Толстой служат на етически, а не естетически цели“. Струва ми се, че значението на метафорите на Толстой може да се разкрие през погледа на семантиците, по-специално на А. Вежбицка, която извлича от творчеството на Толстой дефинициите на различни понятия. Към важните метафори в „Кройцера

соната“ ще добавя метафората „храна-сексуалност“, като имам предвид темата за пола в късното творчество на Толстой.

Анализът на повестта „Дяволът“ демонстрира артистичността на Иван Ланджев, проявяваща се в езиковата игра, която не е самоцелна, а изразява ефектно определена идея: метафората в заглавието <<Двете опашки на „Дяволът“>> поражда интрига за читателя, която се разрешава в анализа на двете решения на финала на повестта – самоубийството и убийството. Ефектен е каламбурът „дяволът не е в детайлите, дяволът е във финалите“. Умело се разкриват автобиографичните елементи в творбата, автотекстуалността въз основа на името на героя, интерпретацията на евангелския текст (буквалното разбиране на стиха от Матея). Тук авторът не бяга от литературния текст и последователно анализира сюжета и „наративните стратегии“: ретардацията, съотношението между читателското знание и знанието на героя, функцията на саморефлексията, отсъствието на Словото (Логос). Проницателно са открити текстуалните съвпадения в описанието на самосъзнанието на Анна Каренина и Евгений Иртнев преди самоубийството. Анализът на избора на вариант за финала и откриването на устойчиви елементи в кода на автора поражда у мен асоциации с концепцията на Р. Коларов от „Повторение и сътворение. Поетика на автотекстуалността“.

Заглавието на следващата част от втора глава – „Отец Сергей и дървениците“ също представлява провокация и предопределя очакването на запознатия с руската литература читател за прочит на повестта на Толстой през Илф и Петров. Преди прокарването на тази междутекстова връзка се анализира устойчивият сюжет на повестта и неговата художествена интерпретация. Отново се откриват автобиографични елементи: възплътените в образа на персонажа въпроси за земното битие, за известността и суетата, за стремежа към самоусъвършенстване. Чрез сравнение на отец Сергей с Левин се подчертава радикалността на бягството от света в повестта – бягство дори от отшелничеството. Въз основа на споменатите идеи повестта „Отец Сергей“ се определя като „мост към *Възкресение*“. В анализа на този проблем ценни са семиотичните наблюдения над „номинативните метаморфози“: смяната на имената Касаткин, отец Сергей, „раб божи“. Идеята за деконструкцията на аза чрез снемането на всички имена е интересна и значима с оглед на християнската концепция за името като „божествен Логос“. Ако продължим разсъжденията в ракурса на тази концепция, ще възникне въпросът за позицията на Толстой в спора между „имеславие“ и „имеборчество“. В своя прочит на творбата, влизайки в диалог с другите изследователи, дисертантът проявява критическо мислене – например по отношение на фройдистките интерпретации. Напълно приемам отказа от „поставянето на диагноза въз основа на литературно произведение“ в литературоведското изследване. Като извежда на преден план въпроса „Чий е Богът на Толстой?“, Иван Ланджев стига до извода, че „водещият принцип все пак е християнската любов“, но подчертава липсата на окончателно решение на проблема за осъществяването на този идеал, отворения финал (многообразието). Доколкото въпросите за бягството на героя и стремежа към самоусъвършенстване, както и патосът на Толстой срещу институциите и въобще срещу цивилизацията са по-широко интерпретирани от изследователите на Толстой, явно

акцентът на дисертанта в търсенето на свой периметър пада върху междутекстовите връзки Илф и Петров – Толстой. Макар че мнението за пародия на „Отец Сергей“ в „Дванайсетте стола“ чрез вписания разказ на Остап Бендер намира израз в науката (коректно се цитират И. Кацнелсон и Г. Терехова), авторът доразвива сравнителния анализ, поставя допълнителни въпроси и търси собствени отговори. Най-важният въпрос е „Дали разказът на Остап Бендер е съзнателна пародия на Толстой?“. Осмислянето на обекта на иронията у Илф и Петров в контекста на съветската култура от 20-те години на XX век е адекватно: не творчеството на Толстой, а религията, анахронизма на явления като Алексей Буланов (пародийно съответствие на отец Сергей), който става кочияш в конната база на Московското комунално стопанство. (Макар че иронията на Илф и Петров не може да се сведе само до антирелигиозната пропаганда, като се има предвид сложната функция на „цитирация човек“ Остап Бендер – по Н. Георгиев – и многопосочността на иронията на авторите, засягаща и съветската действителност).

Мотото на частта за романа „Възкресение“ насочва към виждането на писателя за фикционалността на литературата: „Fiction – това ми е неприятно“. В началото на своето изследване дисертантът развива тази идея, като изяснява мястото на романа на Толстой между „чистата“ литература и проповедничеството и се връща към тезата си от увода за „борбата между проповедника и художника“. Въпросът „Защо Толстой пише роман, ако възприема фикцията като лъжа?“ насочва към парадоксалността на мисленето и на житейската практика на писателя. Анализът на текста се предхожда от подробно припомняне на документалния източник на историята – случая, разказан на Толстой от А. Ф. Кони, във връзка с което се допълва представата за съотношението между фикция и документалност. Специално внимание е отделено на името „Нехлюдов“ като знак за автотекстуалност и на литературоведските опити за семантизация на името: ‘не худой (толстый)’, ‘неуклюжий’, ‘необщителен’, но без да се утвърждава адекватността на определено разчитане („може да бъде всяко значение“). Остава без отговор въпросът дали името въобще функционира като „говорещо“ (знак за същността на персонажа), или само като елемент на автотекстуалността. Засегнат е и въпросът за концепцията на Толстой за човека – идеята „човекът като мярка на всички неща“, отвеждаща към Протагор, идеята „човекът е като река“ (която други изследователи на Толстой асоциират с философията на Хераклит). Важно е, че при съпоставката на Толстой с Протагор се отчитат и мирогледните им различия. С основния обект на изследването – наратива – можем да свържем разсъжденията върху ретроспекцията (връщането на героя към историята на съблазняването), честотността на думите „животно“ и „животински“ в текста, повторението на израза „стана му ясно“, припомнянето на похвата на „остранението“ в описанието на църковната служба (подробно се коментира отрицанието на институциите от страна на Толстой и въобще отрицанието в романа). Авторът подчертава майсторството на Толстой в изграждането на „потока на съзнанието“ (не е случайно, че той определя руския писател като предходник на Джойс и на други автори на модерната литература на XX век). Въз основа на тези изводи дисертантът влиза в спор с тезата на Бахтин за „монолитното-монологично цяло“ на Толстой в противовес с полифонизма на Достоевски.

Обръщането към Бахтин е инспирирано от статията на Д. Слоун, публикувана през 2002 г. в „Новое литературное обозрение“, в която авторът оценява значението на Бахтин за разкриване на различията между поетиките на Толстой и Достоевски, но подлага на критика скритата в текста на литературоведа представа за догматизма на Толстой. В изследването на Иван Ланджев присъства патосът на реабилитация на Толстой, която намира израз в откриване на „полифония“ в късното творчество на писателя (под силното въздействие на Бахтин през 70-те години на XX век полифония се откриваше у всеки писател, което придаваше твърде широко значение на това понятие). Доколкото въз основа на раздвоеността героя на Толстой с основание се сравнява с тази на Печорин, бихме могли да приемем и тезата за полифонизма на Лермонтов. Анализът на наратива на Толстой може да разкрие специфичните средства (стратегии) за постигане на „майсторство в разкриването на сложността и раздвоеността на човешкото съзнание“, различни от тези на Достоевски, без непременно да се прибягва към термина „полифония“. Подглавата за „Възкресение“ включва и метатекстови анализ на рецепцията на романа, в хода на който се поставя в диалог с други изследователи въпросът „има ли събитие на възкресението“, връщане към каламбура от заглавието „Воистина ли Възкресение?“. Романът на Толстой се определя като „четвърто Евангелие“ – след „Кройцера соната“, „Дяволът“ и „Отец Сергей“ (прочит, отпращащ скрито към друго изследване в българската литературоведска русистика). В това „четвърто Евангелие“ е прозряно с основание движение от ерос към агапи. Струва ми се, че в тази част най-пригодно е именно вписването на романа в една цялост с другите късни творби на писателя и проследяването на движението от смърт към възкресение. Стойностен е и анализът на междутекстовите връзки с романа на Достоевски „Престъпление и наказание“, при което авторът диалогизира с други изследователи (Стайнър за „Възкресение“ като епилог на „Престъпление и наказание“) и настоява за определението „отговор на Толстой“. Много добро е сравнението на финалите на двата романа – „нов живот“ и „нова история“, на вярата на Разколников със знанието на Нехлюдов, на отношението на двамата писатели към мистицизма, към идеята за възкресението. Бих отбелязала като силна страна на докторанта способността му, дори когато засяга широко обговаряни от изследователите на Толстой проблеми, да подчини познатото на собствения си патос, да се стреми да изрази своя позиция. Пречупена през собственото мислене е например и метафората на И. Бърлин за лисицата и таралежа – коментарът на тази метафора води до заключението, че „у Толстой двете начала съжителстват“. (Впрочем, дори самото представяне на тази интерпретация пред българската научна аудитория има своето значение.). Донякъде ми се струва отклонение от основната задача подробният коментар на мненията на различни изследователи на Толстой за съжителството на художника и проповедника в романа „Възкресение“. Авторът се солидаризира с възгледа на А. Кауфман и Р. Донахю „синтез между идеолога и художника“, но по-интересно би било да се покаже този синтез чрез анализ на самия текст.

След проблематизацията на възкресението в романа на Толстой (тезата за отворения въпрос) във финала на частта за „Възкресение“ се набелязва преход към следващата част чрез метафоричното изказване за „възкресението на художника“ в

повестта „Хаджи Мурат“. В концепцията на дисертанта тази повест заема важно място именно като възплъщение на победата на художника над проповедника. В подкрепа на тезата за борбата между двете роли на писателя са примери от биографията му – срамът от естетическото удоволствие при създаването на творбата. Идеята за превес на художника се извлича артистично и от началото на текста, интерпретирано метафорично: „Връщах се в къщи през полята“ – „У дома се завръща художникът“. Закономерно е тезата за художествеността на „Хаджи Мурат“ да бъде доказана чрез анализ на поетиката (според остарелия литературоведски термин), или, в съответствие с избраната методология на изследването – на „наративните стратегии“. Обект на анализа е сравнението „диво растение“ – „детето на природата“ (Хаджи Мурат), което попада в кръгозора на всеки изследовател на произведението. Дисертантът добавя коментар на българските преводи на „чертополох“ („татарин“, „репей“). (Интересът на Иван Ланджев към превода в интерпретацията на литературната творба и работата с оригиналния текст, а не с превода, оценявам като една от положителните страни на работата – защото не е тайна, че има случаи на литературоведски анализ на превод.) Споменава се критиката на властовите механизми в текста на Толстой, семантичната връзка „оран-жестокост“ (въз основа на това може да се направи сравнение с проблема за агрокултурата в „Анна Каренина“, което ще покаже засилването на антицивилизационната тенденция у късния Толстой). За съжаление, дисертантът „бяга“ от самия литературен текст (интересно е например присъствието на похвата „остранение“ в развенчаването на институциите, макар че той вече е анализиран в изследванията на повестта). Специално внимание е отделено на образа на Хаджи Мурат: привежда се митопоетическият прочит на героя като съчетание на Ахил с Одисей у Х. Блум, прави се съпоставка между героя и автора въз основа на опозицията „връщане към дома“ – „бягство от дома“. В този случай вниманието към текста отново се измества от метатекстови коментар на чуждите концепции. Иван Ланджев усеща, че новият прочит на творбата основателно предполага нейната актуализация – вписването в контекста на злободневните политически и междуетнически конфликти, което е разбираемо и ми е близко. В интерпретацията на актуалността на творбата дисертантът поставя акцента върху профетизма на Толстой – предсказване на Чеченската война. У мен обаче възниква въпросът дали проблемът е в предсказанието или в устойчивостта на определени идеи (по Степанов – константи) на руската култура, каквато е идеята за цивилизаторската мисия на Русия в Кавказ? (Впрочем, проблематизацията на тази мисия можем да открием също у Лермонтов и Бестужев-Марлински.) Позицията на Толстой в руския политически и художествен дискурс върху споменатия проблем наистина е специфична и провокира сегашното ни осмисляне и говорене. Струва ми се обаче, че отклонението за „руската идея“ е излишно. Много добре разбирам раздвоението на автора между интереса към политическите идеи в „Хаджи Мурат“ и опасението от изпадане в публицистичен стил. (Приемайки такъв стил, бих казала, че в съвременния официален руски политически дискурс Толстой би могъл да получи определението „русоб“.) Избягването на публицистичността може да се осъществи според мен чрез анализ на повествованието – и тук отново ще привлече вниманието ни похватът на „остранението“: приемането на гледната точка на чуждия, което показва способността на Толстой да се дистанцира от собствената култура. Иван Ланджев

отбелязва, че творбата на Толстой се актуализира само във вестникарски статии (коментара на атентата в Бостън). Бих възразила все пак (в името не на суетата, а на истината), че в своето изследване от 2007 г. („Проблеми на межкултурната комуникация“), в което свързвам отношението на Толстой към чуждата култура със съвременните идеи за толерантност, цитирам изпълненото с горчива ирония изказване на В. Туниманов за ненужността на Толстой в съвременна Русия (самата позиция на Туниманов за мен беше доказателство за наличието на продължители на Толстой сред днешната руска интелигенция). Ако сега продължа разсъжденията си по този проблем в публицистичен стил, отново бих откряла позицията на интелектуалците, които са способни като Толстой да поставят етиката над националния интерес.

Заключението на дисертацията предлага извод за борбата между художника и проповедника в късното творчество на Толстой и доутвърждава тезата за победата на художника.

Към текста на труда е включено и приложение: съпоставка между „Анна Каренина“ на Толстой и „Дамата с кученцето“ на Чехов. Следвайки другите изследователи, насочващи към подобен компаративистичен прочит, Иван Ланджев открива текстуални съвпадения между двете творби и закономерно стига до извода за различията в концепциите на двамата автори за любовта и морала. (С оглед на любовния дискурс бих вметнала, че тези различия са закодирани например в кулинарните метафори.) Ако имаме предвид темата на дисертацията, бих попитала дисертанта за отношението му към други възможни приложения: „Отец Сергей“ и „Любовта на Митя“ на Бунин, „Кройцера соната“ и „Ариадна“ на Чехов.

В хода на изложението поставих въпроси по повод на конкретните анализи, затова накрая ще задам и въпрос, засягащ главната теза за възраждането на художника в „Хаджи Мурат“: проповедникът не отстъпва ли пред художника и в повестта „Смъртта на Иван Илич“?

В дискурса на дисертанта ме смущава заместването на името „Толстой“ навсякъде в текста с титлата „граф“ - заместване, което крие принизяващи конотации.

В заключение, въпреки някои свои възражения към стила или интерпретацията на дисертанта, предлагам на уважаемото научно жури да гласува положително за присъждането на Иван Ланджев на образователната и научна степен „доктор по филология“, като оценявам неговите качества ерудиция, артистизъм, асоциативно мислене, способност за вписване на литературната творба в по-широк литературен и социокултурен контекст и заемане на собствена позиция.

Шумен

проф. д.ф.н. Дечка Чавдарова

5.08.2015

.....